

Йордан Йовков

Последни римляни

Вървах една вечер по „Цар Освободител“. Една от тия странни вечери, които с настойчива последователност отдавна вече се редят една след друга тая зима. Вечери с гъста, ледена и удушлива мъгла, която, погълнала и угасила по-рано слънцето, изведнъж дохожда неизвестно отде, неизвестно как, изпълва улиците, скрива звездите, помрачава блясъка на лампите, потапя целия град в мрака на един зловец и мистичен хаос. Заглъхва шумната суета на улиците, не се чуват високи разговори и смях, няма големи, весели групи. С подигнати яки, обвити в шалове, приведени и самотни хора се явяват и чезнат в тая мъгла, като блуждаещи призраци. Едно униние и безнадеждност, една тъпа болка смразява, притиска и гнети душата. Чувствува се близостта на смъртта. Нейното идване сега е сякаш неестествено, по-оправдано, отколкото в слънчевия смях на пролетния ден.

И аз не се зачудих, когато наблизко видях драпирания с черен креп вход на една къща. Някой е умрял. Спрях се и зачетох налепените наскоро некролози, твърде многобройни. Покойникът беше именит, стар и заслужил народен труженик: някогашен министър, кмег на София, член на академията на науките, голям магистър. Аз четях некролозите – задушевни епитафи, в които се изреждаха дългогодишни усилия, изреждаха се подвизите на един голям труд, на една голяма любов. Дълъг път, изминат през много години – от пламенния възторг на юношеството до тишината на преклонни старини.

Аз още четях тия некролози, когато неволно трябваше да се отстраня и сторя път. От къщата излизаше също познат на всички обществен деец, борец за черковната свобода, бивш министър, бивш професор и книжовник. Той вървеше бавно, с несигурни, немощни стъпки, подкрепян от своя син или внук, вървеше с угаснал, недвижим поглед, който сякаш гледаше далеч в миналото. Навярно той е бил при покойника, негов другар и връстник. Едно трогателно посещение. Защото той не е дошъл като мнозина други, повикани от етикета, които са таили в душата си тая малка, егоистична радост, че те сами са живи, че може би още за дълго смъртта ще ги забрави и пощади. Не, той е дошъл с тихото си примирение пред смъртта и застанал мълчелвно пред покойника, не е казал ни сбогом, ни лека пръст, а тихо и нечуто е прошепнал: „довиждане“...

Неудържимо желание и някаква сила, подобна на оная, която увлича и събира хората след импозантните шествия, ме накара да се върна и потръгна след тоя старец. Насреща му идеше живият поток от хора и аз виждах да свалят почтително шапки, да се кланят, някои да се спират и

разговарят. А онези, които дори не го познаваха по име, неволно се обръщаха и гледаха след него. Чувствувахе се, че с немощните си колебливи стъпки върви не самият старец, а бавно и тържествено шестува цяло едно минало, изпълнено с подвизи и себеотрицание, шестува духът на цяла една епоха, на цял един народ. Великата памет на това минало възкръсваше сега и оставяше след себе си минутната струя от неволно уважение и почит, както глъчката и разговорите сред пъстрата тълпа внезапно замират, когато се зададат даровете на причастието.

И друг път аз съм срещал стария труженик, срещал съм го сам, пак с тия бавни, несигурни стъпки, с угаснал и съсредоточен в себе си поглед, апатичен към всичко наоколо. Струва ми се, че той изнемогва под бремето на една голяма тъга, че дълбоко в себе си е заключил друг, непознат мир. В тия дни на разочарование и безнадеждност неговата скръб е, може би, много по-силна и по-тежка. Нали той е един от малцината останали живи, които, видели някога зората на новия живот в своята страна, доживяха да видят и сянката на великата злочестина, която затъмни дори и слънцето над нея. Това е ненаказаната, тежка скръб на зидаря, пред когото внезапно рухва съвършената великолепа сграда, скръбта и отчаянието на трудящия се работник на земята пред повалената и смачкана от градушка узряла нива.

Всякога миналото ни се струва по-мило и по-хубаво, защото е вече минало. Дори най-нетърпимите физически болки, най-трагичните душевни кризи стават приятни и свидни отпосле, като спомен. Може би и тия хора, които принадлежат вече на миналото, да ни се виждат именно затова по-значителни, по-велики и по-характерни. Може би. Но аз мисля, че все пак в нашето минало, в епохата на черковната и политическа борба има личности, заобиколени с ореола на светци, хора със силни и широки души, с любящи сърца. Някакви великани, които се издигат над безименното множество, и тогава, и днес тъй високо и гордо, като вековните дъбове над храстите, на една гора.

Те бяха многобройна фаланга от железни борци, които, получили сякаш от самото провидение голяма и тежка мисия, трябвало е да имат добродетели и качества по-големи от тия на обикновените смъртни. Из безутешния хаос, който е покривал като тъмна, беззвездна нощ цялата страна, трябвало е да се създаде и да се изгради сградата на новия свободен и културен живог. И с усилията и смелостта на титани, които градят кула, за да стигнат небето, те почват своя тежък, упорен труд, горди и вдъхновени от съзнанието, че за да бъде тая сграда трайна и здрава, те, както говори и народното предание, трябва да вградят в нея и

собствените си души. Те работят. Виждаме ги приведени над книгите в тишината на безсънни нощи, вдъхновени учители сред възторжените и пламенни души на младежи, войводи под кървави знамена в усойте на Балкана, бродящи апостоли от село на село и от град на град. Виждаме ги с оковани ръце да отиват спокойни и горди към бесилките, в безумно отчаяние да разбиват сами главите си о тъмничните зидове, да тъгуват и кроят сред горещите пясъци на Анадола. А в душите на всички гори едно-единствено чувство, искрено, силно и свето, като религиозен екстаз: безкрайната обич към родната страна.

Често, когато съм чел някои документи от това велико минало, бивал съм трогвай до сълзи от тая беззаветна до себеотрицание обич. И тоя странен език, изпълнен с руски и черковнославянски думи, ту наивен и безхитростен, ту несръчно риторичен – всякога, когато се спомене отечеството, дългът и обичта към него, изведнъж тоя старинен език става необикновено хубав, топъл и лиричен, добива сякаш ритъма и музиката на народна песен, задушевността на молитва, вдъхновението на химн. Отечество! Какъв дълбок и мистичен смисъл е имала тая дума в тия отколешни дни!

Миналото е по-мило, по-хубаво. Струва ми се, че някога е имало хора, които по-силно, по-искрено и дълбоко са обичали своята земя. От тях днес малцина са живи. Но когато случайно се появят някъде кого не поразяват те с величието и благородството, което грее на лицата им – отразените лъчи на една чиста душа, чиста като снежната белина на косите им. Те се явяват понякога сред суетните и празни множества, отчуждени и самотни, строги паметници на миналото, явяват се с бавната, мълчелива походка на оживялата каменна статуя на Командора. Те са малко. Като уморени работници, след тежък труд те си отиват един след друг, в сиянието на един светъл заник, отиват си с гордото величие на последни римляни.

Аз бях се върнал и незабелязано се озовах отново пред драпираната с черно къща. Вратите все още зееха отворени, оставени сякаш тъй от самата смърт. Някъде вътре, където водеше хладният и тих коридор, в мрака и тишината на някоя стая, сред трепетния пламък на свещите, лежи сега старият покойник. Искра ми се да вляза. Бих влязъл, ако не мислех за учудените и въпросителни погледи, които срещат всеки непознат. Но аз бих искал да видя това лице, бледно и тихо, със застиналото спокойствие на сън и на почивка, спокойствие, което може да положи само съзнанието за честно изпълнен дълг. Сега там трябва да ходят предпазливо, да приказват тихо. Нали не трябва да се смуцава сънят на тоя,

който е бдял през цял живот?

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Иван Иванов или екип на abc дизайн

Публикация

Йордан Йовков, „Събрани съчинения в шест тома“, Том първи, „Български писател“,
С. 1976. Под общата редакцията на Симеон Султанов.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7913>]